

ВІДГУК

офіційного опонента,
доктора юридичних наук, доцента
Загиней-Заболотенко Зої Аполлінаріївни
на дисертацію *Митник Уляни Миколаївни на тему:*
**«Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії домашньому насильству в
Україні та країнах Європейського Союзу»,**
поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право».

Ступінь актуальності обраної теми. Проблема протидії домашньому насильству є вкрай важливою для України. Свідченням цьому є той тернистий шлях, який проходить ратифікація Україною Стамбульської конвенції (Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами), який ще досі не увінчався успіхом, попри значні зусилля як громадських діячів, так і парламенту загалом. Такий тернистий шлях вказує на неоднозначне сприйняття українським суспільством проблеми протидії домашньому насильству.

Водночас варто відзначити, що 15 листопада 2001 року Верховна Рада України ухвалила перший на терені СНД Закон «Про попередження насильства в сім'ї», чим визнала як існування цього явища в суспільстві, так і готовність протистояти йому. Водночас цією подією протидія домашньому насильству на нормативному рівні не закінчилася. 4 січня 2018 року Закон України «Про запобігання і протидію домашньому насильству» підписав Президент України. Закон набрав чинності 8 січня 2018 року. У зв'язку з набранням чинності вказаним законом було внесено зміни у цілу низку нормативно-правових актів, серед яких – Кодекс України про адміністративні правопорушення (*далі – КУпАП*), Кримінальний кодекс України (*далі – КК України*), Кримінальний процесуальний кодекс України (*далі – КПК України*). Таким чином, дослідження проблеми кримінально-правових та кримінологічних засад протидії домашньому насильству в Україні є вкрай важливим, тим більше у ракурсі порівняльно-правового вивчення аналогічних рівнів протидії вказаному виду злочинності у країнах Європейського Союзу.

Безумовно, притягнення винуватих осіб до відповідальності за домашнє насильство демонструє здатність держави забезпечити дотримання прав людини. Недієвість кримінально-правових механізмів у цьому сенсі свідчить, навпаки, про порушення таких прав людини, як право на життя, заборони нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, право на приватне та сімейне життя. Ефективне кримінальне провадження та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили домашнє насильство, є найважливішим засобом держави захистити права жертв домашнього насильства, запобігти порушенням прав людини. Якщо відповідні органи влади не зможуть захистити жертву шляхом ефективного розслідування, пред'явлення обвинувачення, суду і, за необхідності, засудження злочинця, це може призвести до порушення права на життя, заборони нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та право на приватне і сімейне життя.

У дисертації авторка слушно актуалізує тему, обрану для дослідження, негативною динамікою зміни кількісних та якісних показників домашнього

насильства. Зокрема, тим, що збільшується відсоток вчинення домашнього насильства у стані алкогольного сп'яніння, зростає кількість випадків вчинення цього злочину жінками, наводячи при цьому статистичні доні у державі, які характеризують відповідний вид злочинності (с. 4–5).

Положення, викладені у вступі та розділах основної частини роботи, що стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, вони недостатньо розроблені у кримінально-правовій та кримінологічній науці, а тому є перспективними для дослідження. Отже, тема дисертації У. М. Митник відповідає потребам сучасної кримінологічної та кримінально-правової доктрини, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі до дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони ґрунтуються на усталених та апробованих положеннях у кримінологічній та кримінально-правовій науці.

Отримані автором наукові результати та висновки дисертації характеризуються високим рівнем обґрунтованості і достовірності, що забезпечено використанням загальновідомих сучасних методів наукових досліджень. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань в роботі використовувалися такі методи: історичний (при дослідженні проявів домашнього насильства в історії людства); формально-логічний (при дослідженні змісту правових норм, які передбачають відповідальність за вчинення домашнього насильства); порівняльно-правовий (при аналізі кримінального законодавства країн Європейського Союзу та України, яке передбачає відповідальність за прояви домашнього насильства); статистичний (при узагальненні даних статистичних матеріалів щодо кількості зареєстрованих випадків домашнього насильства, відомостей щодо статі, віку, рівня освіти, зайнятості кривдників). Ці та інші методи наукового дослідження застосовувалися у взаємозв'язку.

Про високий рівень обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи свідчить їх апробація на конференціях.

Наукова праця У. М. Митник вирізняється самостійністю та завершеністю. Авторці вдалося аргументовано та переконливо довести вірність провідної ідеї, суть якої зводиться до необхідності комплексного дослідження європейського досвіду у сфері кримінально-правової та кримінологічної протидії домашньому насильству та розробці на цій основі пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства в зазначеній сфері.

Дисертанткою успішно сформульовано перелік завдань, що пов'язані з необхідністю дослідження феноменології домашнього насильства в Україні та країнах Європейського Союзу, аналізу стану, тенденцій та видів домашнього насильства в Україні та країнах Європейського Союзу, визначення детермінант у механізмі поведінки осіб, які вчинили домашнє насильство, надання

кримінологічної характеристики особи злочинця, який вчиняє домашнє насильство, здійснення компаративістського аналізу досвіду протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу, формулювання рекомендацій стосовно вдосконалення кримінологічної та кримінально-правової протидії домашньому насильству в Україні.

Зміст дисертації відповідає поставленій меті та відображає логіку дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені в роботі, достатньо обґрунтовані і підкріплені результатами аналізу значної кількості наукових джерел та інформації щодо правозастосування. Зміст дисертації відповідає назві теми, засвідчує логічність та завершеність дослідження.

Структура і кількість опрацьованих літературних наукових джерел свідчить про глибину проведеного дослідження, автор посилається на класичні та сучасні праці відомих фахівців, дискутує з ними і пропонує власне бачення відповідних правових явищ.

Ознайомлення з науковими положеннями, висновками і пропозиціями дисертації У. М. Митник дає змогу зауважити точність формулювань, дотримання технічних вимог, увагу до деталей, акуратність. Дисертація написана грамотно, стиль викладу в ній матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує легкість і доступність їхнього сприйняття для читача. В роботі максимально обмежено використання складнопідрядних конструкцій, які заважають однозначному трактуванню позицій автора, дисертація насичена професійною термінологією. Робота характеризується однозначністю, послідовністю, точністю викладу фактів, читається цікаво. Кількість додатків, їх наповненість та структура свідчать про достовірність результатів дослідження.

Усе вказане вище забезпечило обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Зі змісту дисертаційної роботи, опублікованих дисертанткою наукових праць випливає, що основні наукові положення, висновки і пропозиції сформовані автором самостійно, відображають особистий внесок дисертанта, характеризуються науковою новизною. Результатами дисертації роботи У. М. Митник, які характеризуються науковою новизною, є:

– пропозиція встановити адміністративну відповідальність постраждалої особи у разі, якщо вона дозволила кривднику повернутися до спільного помешкання під час дії обмежувального заходу, термінового заборонного припису чи обмежувального припису;

– пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення норм Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», зокрема щодо доповнення переліку осіб, які можуть бути потерпілими від домашнього насильства хатніми робітниками, що проживають з особами, у яких вони працюють, особами, які мали спільну дитину (дітей) та особою, з якою кривдник не перебуває у шлюбі, але підтримує такі стосунки незалежно від факту спільного проживання; доповнення переліку спеціальних та обмежувальних заходів щодо протидії домашньому насильству;

– визначення кримінологічного портрету кривдника, яке полягає у систематизації наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених з урахуванням відомостей Єдиних звітів про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення Генеральної прокуратури України, вироків судів за Єдиним державним реєстром судових рішень щодо статі, віку, рівня освіти, місця проживання та зайнятості кривдників;

– кримінологічна типологія кривдників, зокрема виділено такі типи кривдників, як ситуативні, антисоціальні, кривдники з психічними розладами, деспотичні;

– концепція роботи гарячої лінії для постраждалих осіб шляхом забезпечення взаємодії гарячої лінії з органами поліції з метою негайного повідомлення про вчинення домашнього насильства щодо певної особи, а також можливості повідомлення про домашнє насильство за допомогою засобів електронних комунікацій для надання змоги звернення особам з вадами слуху і мовлення та іноземним особам

– знання про основні причини та умови в механізмі поведінки кривдника.

Також й інші наукові положення, які сформульовані в дисертації та в опублікованих працях містять елементи наукової новизни та у значній мірі удосконалюють сучасне наукове пізнання проблеми, що є предметом дослідження У. М. Митник.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертанткою на початку дослідження, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням, відповідно до змісту, структура якого забезпечує комплексність та системність отриманих науково значущих результатів.

Структура дисертації побудована логічно, відповідно до поставлених перед дослідженням завдань. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, а також висновків, списку використаних джерел і додатків.

У розділі 1 «Феноменологія домашнього насильства в Україні та Європейському Союзі» викладаються базові теоретичні положення, які стали підґрунтям для розробки кримінально-правових та кримінологічних засад протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу.

У підрозділі 1.1 «Поняття, стан та тенденції домашнього насильства в сучасних умовах в Україні та Європейському Союзі» встановлено такі негативні тенденції зміни кількісних та якісних показників злочинності, пов'язаної із вчиненням домашнього насильства: дане явище характеризується високою латентністю; найбільшу частку постраждалих від домашнього насильства осіб становлять жінки; щороку зростає кількість випадків вчинення домашнього насильства; частка постраждалих від домашнього насильства чоловіків з кожним роком зростає, проте домашнє насильство, вчинене щодо чоловіків характеризується більшою латентністю порівняно з домашнім насильством, вчиненим щодо жінок та дітей; в більшості випадків домашнє насильство вчиняється у стані алкогольного сп'яніння; дане явище переважає у сільській місцевості. Окрім цього, визначено поняття домашнього

насильства в доктринальному розумінні, під яким пропонується розуміти будь-яке умисне діяння (дію чи бездіяльність) із застосуванням насильства певного виду (видів) щодо членів сім'ї, родичів, колишнього чи теперішнього подружжя незалежно від факту спільного проживання, до осіб, що спільно проживають (проживали) та є (були) пов'язані спільним побутом з кривдником.

У підрозділі 1.2. «Види домашнього насильства та їх класифікація» здійснено поділ насильства на види на основі різних класифікаційних критеріїв. Зокрема, аргументовано доцільність законодавчого закріплення таких видів домашнього насильства як соціальне, до якого можна віднести обмеження в соціальному житті постраждалої особи, заборону, обмеження чи контроль за зовнішніми контактами, заборону, обмеження або перешкоджання у спілкуванні з іншими людьми (людиною), соціальній самореалізації та інші форми обмеження соціального життя; домашнього насильства, вчиненого щодо хатніх робітників, що проживають з особами, у яких вони працюють.

У розділі 2 «Детермінація домашнього насильства» авторкою здійснено аналіз детермінант та надано кримінологічну характеристику особи злочинця, який вчинив домашнє насильство.

У підрозділі 2.1. «Причини та умови в механізмі поведінки осіб, які вчинили домашнє насильство» досліджено причини і умови, що сприяють вчиненню домашнього насильства та класифіковано їх на детермінанти макро- та мікрорівнів. До детермінантів макрорівня віднесено культурно-історичні (стереотипність поглядів суспільства щодо сімейних стосунків, ролей кожного з подружжя та виховання дітей, релігійні норми), соціальні (система соціальних цінностей, конфлікти, насильство в суспільстві, поширення алкоголізму та наркоманії), загальноекономічні (економічна криза, безробіття, низький економічний розвиток країни), правові (недосконалість законодавства у сфері боротьби з домашнім насильством, латентний характер цього явища), політичні (відсутність визнання важливості проблеми домашнього насильства на загальнодержавному рівні та серйозного сприйняття суспільством цієї проблеми). До детермінантів мікрорівня віднесено індивідуально-психологічні (розлади психіки, пережите у дитинстві насильство, ревності, егоїстичність, авторитарність, конфліктність характеру, агресивність, конкуренція за лідерство), соціально-педагогічні (батьківський приклад, недоліки виховання, низький освітній та культурний рівень, прихильність до гендерних стереотипів, невідповідність до шлюбу та батьківства), економічні (матеріальна скрута в сім'ї, умови життя), медичні (зловживання алкоголем і наркотиками), фізіологічні (стан фізичного здоров'я), демографічні (різниця у віці, цінностях партнерів, їх соціальному та матеріальному статусі).

У підрозділі 2.2. «Кримінологічна характеристика особи злочинця, який вчиняє домашнє насильство» зроблено висновок, що кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє домашнє насильство, є таким: це особа віком 30-50 років переважно чоловічої статі, перебуває у шлюбі або спільно проживає з партнером не в шлюбі, мешканець переважно сільської місцевості, із середнім рівнем освіти, може мати низький інтелектуальний розвиток, проблеми із фізичним здоров'ям, психічні

порушення (в межах осудності), переважно безробітний або з відсутністю постійного місця роботи і при цьому не навчається, або є працівником низької кваліфікації, з ознаками девіантної поведінки (схильний до вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин, вчинення правопорушень та ігнорування правових норм), має викривлену соціальну свідомість, низький рівень соціальних навичок, емоційного інтелекту, лабільну самооцінку, переважно сам був постраждалою особою чи свідком домашнього насильства у дитинстві, раніше притягався до адміністративної чи кримінальної відповідальності, із стереотипними уявленнями щодо гендерних ролей та, зазвичай, вчиняє домашнє насильство щодо свого подружжя/партнера та/або дітей. Окрім цього, запропоновано класифікувати типи кривдників на ситуативних, антисоціальних, кривдників з психічними розладами, деспотичних.

Розділ 3 «Проблеми протидії домашньому насильству: порівняльно-правове дослідження» особливості кримінологічної та кримінально-правової протидії домашньому насильству у країнах Європейського Союзу, а також запропоновано основні напрямки вдосконалення законодавства України, спрямоване на підвищення ефективності норм стосовно протидії домашньому насильству.

У підрозділі 3.1. «Кримінально-правова та кримінологічна протидія домашньому насильству у країнах Європейського Союзу» обґрунтовано, що Великобританії, Швеції, Хорватії, Італії, Іспанії, Португалії, Польщі, Чехії та Словенії кримінальна відповідальність за домашнє насильство передбачена спеціальними нормами кримінального законодавства, а у Франції, Німеччині, Австрії, Болгарії, та Естонії така спеціальна норма відсутня. При цьому обтяжуючою обставиною для всіх злочинів у Франції та Естонії є вчинення насильства щодо подружжя і партнера, а в Італії та Болгарії – вчинення насильства щодо членів сім'ї. Крім цього, у Франції кримінальна відповідальність передбачена не лише за вчинення домашнього насильства, а й за погрозу його вчинення.

У підрозділі 3.2. «Напрямки вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері протидії домашньому насильству» запропоновано основні вектори такого вдосконалення, зокрема, у частині забезпечення взаємодії гарячої лінії з органами поліції з метою негайного повідомлення про вчинення домашнього насильства щодо певної особи, а також можливості повідомлення про домашнє насильство за допомогою засобів електронних комунікацій для надання змоги звернення особам з вадами слуху і мовлення та іноземним особам; законодавчо закріпленої можливості перевірки інформації про притягнення партнера до відповідальності за вчинення домашнього насильства, а також створення організації з допомоги постраждалим від домашнього насильства чоловікам; доповнення переліку осіб, які можуть бути потерпілими від домашнього насильства; доповнення видів домашнього насильства сексуальним та соціальним; закріплення у КК України норми, яка б передбачала відповідальність за переслідування особи (сталкінг) тощо.

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Порушень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Дисертація У. М. Митник містить вагомі результати, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему, а також забезпечують розв'язання цілого ряду практичних питань. Викладені у ній наукові положення заповнюють ряд прогалин, які існували у кримінології та теорії кримінального права України, є основою для подальших досліджень, вдосконалення правозастосування, юридичної освіти.

Теоретичне та практичне значення дисертації підтверджується можливістю використання розроблених дисертантом рекомендацій, положень та пропозицій у науково-дослідницькій сфері, правотворчості, навчальному процесі та у практичній діяльності органів досудового розслідування.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Не заперечуючи важливості та оригінальності дисертації, зупинимося на певних дискусійних моментах, а також на тих важливих правових питаннях, що залишилися невисвітленими у ній:

1. Стосовно наукового підґрунтя дисертації.

Підбір наукової літератури, що використовується під час написання будь-якого дослідження залежить передусім від здатності автора дослідження відшукати потрібне джерело, в якому розглядається та чи інша проблема, а також від «наукового смаку»: «подобається – не подобається», «погоджуюся – не погоджуюся». Тим не менше монографічна наукова література мала б вивчатися дисертантом. Саме такий підхід забезпечує комплексність дослідження, слугує якнайкращому формулюванню положень новизни.

Як свідчить аналіз списку використаних джерел, а також вступ до дисертації, У. М. Митник, на жаль, не опрацювала наукових праць монографічного характеру, які присвячені проблемам кримінологічної та кримінально-правової протидії домашньому насильству, а саме

– Кузнецова М. Г. на тему: «Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання» (дис. канд. юрид. наук; Київ, «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», 2019),

– Дмитрашук О. С. на тему: «Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України» (дис. канд. юрид. наук; Київ «Науково-дослідний інститут публічного права», 2021)

– Шинкарчук А. Я. на тему: «Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства» (дис. доктор філософії; Харків, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2021).

Окрім того, у роботі не опрацьовано і монографічну наукову літературу з дотичних до теми проблем адміністративно-правових засобів протидії домашньому насильству. Йдеться про роботи Легенької М. М. «Адміністративне реагування на вчинення домашнього насильства» (дис. доктора філософії, Харків, 2019), Манжос Н. В. «Публічне адміністрування запобігання та протидії домашньому насильству в Україні» (дис. к.ю.н; Київ, 2020), Скакун І. В. «Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо протидії домашньому насильству» (дис. доктора філософії; Київ, 2020), Томчука А. В. «Адміністративно-

правові засади реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству» (дис. к.ю.н.; Київ, 2021), Довгунь К. В. «Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» (дис. к.ю.н.; Київ, 2021), Горбач-Кудрі І. А. «Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству» (дис. к.ю.н., Київ, 2021).

Звісно, вказані наукові праці, як вказувалося вище, мають дотичне значення до предмета дослідження у роботі У. М. Митник. Проте з огляду на наявність суміжних складів кримінального правопорушення (ст. 126-1 КК України) та адміністративного правопорушення (ст. 173-2 КУпАП), а також зважаючи на спільні заходи протидії домашньому насильству адміністративно-правовими та кримінально-правовими засобами реагування, опрацювання авторкою вказаних наукових праць лише прикрасило б її дисертацію.

2. Стосовно емпіричної бази дослідження.

Емпірична база дослідження, як-то зазначено у вступі до дисертації, складається з вивчення 300 вироків судів за Єдиним державним реєстром судових рішень по кримінальних провадженнях, статистичні дані Генеральної прокуратури України, МВС України.

Проте з тексту дисертації (зокрема, з переліку використаної літератури) не вбачається, що дисертанткою було опрацьовано такий великий масив судової практики у кримінальних провадженнях про домашнє насильство. Принаймні у списку використаної літератури є посилання лише на два вирокі. Додатків з узагальненими показниками вивченої судової практики, а також ілюстрації теоретичних положень конкретними прикладами, робота У. М. Митник не містить.

Окрім того, у дисертації, що рецензується, не приділено увагу правовим висновкам Верховного Суду стосовно домашнього насильства як кримінального правопорушення. Варто згадати правові позиції Верховного Суду, які були знаковими для судової практики стосовно кваліфікації за ст. 126-1 КК, а також вирішення ряду кримінальних процесуальних питань у кримінальних провадженнях про домашнє насильство.

Правова позиція у постанові ВС від 10.03.2020 у справі № 531/270/19 (провадження № 51-5338км19):

«1) поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», яке вживається в п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, охоплює не лише склад злочину, передбачений ст. 126-1 КК, але й в інші суспільно небезпечні діяння, які мають ознаки домашнього насильства;

2) під ознаки домашнього насильства можуть підпадати різні склади злочинів за умови, що відповідний злочин вчиняється в сім'ї чи в межах місця проживання або щодо родичів, або щодо колишнього чи теперішнього подружжя, або щодо іншої особи, яка спільно проживає (проживала) з кривдником однією сім'єю, але не перебуває (не перебувала) у родинних відносинах чи у шлюбі з ним.

3) злочином, пов'язаним із домашнім насильством, слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність

у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину».

Правова позиція у постанові ВС від 07.04.2020 у справі № 647/1931/19 (провадження № 51-174км20):

«1) злочин, пов'язаний із домашнім насильством», є ширшим за поняття «домашнє насильство» у нормі ст. 126-1 КК і може полягати не лише у вчиненні цього злочину, а й в інших суспільно небезпечних діяннях, які мають ознаки домашнього насильства, а тому при встановленні змісту згаданого поняття слід виходити з конкретних фактичних обставин справи, а не тільки з кваліфікації дій винуватця;

2) хоча Стамбульська Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (Стамбульська Конвенція) до цього часу Україною не ратифікована, однак пряме посилання на неї в законі зобов'язує Суд при визначенні «домашнього насильства» та «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», приймати до уваги не лише національне законодавство, але й положення цієї Конвенції, а також інших міжнародних договорів та дотичну практику міжнародних органів у тій частині, в якій вони важливі для розуміння її положень;

3) Стамбульська Конвенція та орган, створений для її імплементації, підкреслюють, що термін «домашнє насильство» позначає один з різновидів гендерно-обумовленого насильства, а не окремий від нього вид насильства;

4) Стамбульською Конвенцією домашнє насильство розуміється як певний спосіб поведінки, якою одна особа намагається утвердити або підтримати контроль над іншою особою, що відноситься до певної вразливої групи і знаходиться у вразливій ситуації;

5) посилання лише на те, що потерпілим від злочину є член сім'ї обвинуваченого, недостатньо для того, аби стверджувати про існування ситуації домашнього насильства у значенні, яке надається цьому терміну Стамбульською Конвенцією та законом, що ухвалено з метою її імплементації;

6) при вирішенні питання про застосування п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК суди мають розглянути докази, що стосуються ризику повторення злочину, існування загрози здоров'ю та безпеці потерпілого, поточного стану стосунків між потерпілим та обвинуваченим, наслідків продовження кримінального переслідування всупереч волі потерпілого, історії взаємовідносин, включаючи попередні випадки насильства тощо;

7) сторона обвинувачення в обвинувальному акті стверджувала, що ОСОБА_5 вчинив злочин в результаті раптово виниклої сварки. Саме по собі таке формулювання не свідчить про те, що насильство було зумовлено певним дискримінаційним ставленням до потерпілої з боку ОСОБА_5, мало на меті підтримання панівного становища по відношенню до потерпілої або було одним з епізодів у атмосфері домашнього насильства, що склалася між ОСОБА_5 і його матір'ю».

Чи є питання, які відображено у вказаних вище позиціях Верховного Суду для дисертації У. М. Митник? Очевидно, що так.

Окрім того, дисертантка посилається на використані у роботі статистичні дані Генеральної прокуратури України та МВС України. Проте варто відзначити, що у роботі доцільно все ж було вказувати на сучасну назву Генеральної прокуратури України – Офіс Генерального прокурора (назву було змінено на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX, який набрав чинності 25 вересня 2019 року).

Також доцільно було б окрім статистичних даних Офісу Генерального прокурора та МВС України використати й статистику Державної судової адміністрації України, яка відображає, зокрема, динаміку засуджених осіб та інші показники злочинності, у тому числі за ст. 126-1 КК України.

3. Стосовно соціального домашнього насильства.

Першим положенням новизни дисертації У. М. Митник виносить те, що нею вперше сформульовано поняття «соціального домашнього насильства», під яким пропонується розуміти обмеження в соціальному житті постраждалої особи, заборону, обмеження чи контроль за зовнішніми контактами, заборону, обмеження або перешкоджання у спілкуванні з іншими людьми (людиною), соціальній самореалізації та інші форми обмеження соціального життя. Відповідно дисертантка пропонує доповнити й поняття домашнього насильства вказаним видом соціального насильства.

Погодитися з таким підходом складно.

Адже загалом домашнє насильство є соціальним явищем. Тому й будь-який вид домашнього насильства, що на сьогодні виокремлюються у законодавстві України, є соціальним (чи-то фізичне, чи-то психологічне, чи-то економічне).

Окрім того, обмеження в соціальному житті постраждалої особи, заборона, обмеження чи контроль за зовнішніми контактами, заборона, обмеження або перешкоджання у спілкуванні з іншими людьми (людиною), соціальній самореалізації та інші форми обмеження соціального життя, які авторка пропонує відносити до соціального насильства, можуть бути вчинені у спосіб, що характерний для виокремлених на сьогодні видів домашнього насильства.

Також У. М. Митник обґрунтувала виокремлення соціального насильства як виду домашнього насильства у законодавстві України відповідними підходами у законодавстві зарубіжних держав (зокрема, у законодавстві Німеччини). Проте інших аргументів вона не наводить. Тому доцільно додатково пояснити, чому соціальне насильство слід виокремлювати як вид домашнього насильства.

4. Кримінальні провадження про домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) – це провадження приватного чи публічного обвинувачення?

Згідно зі ст. 477 КПК України домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) віднесено законодавцем до кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, яким згідно з ч. 1 ст. цієї статті визнається провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого.

Дисертантка на с. 9 своєї праці пише, що нею на підставі вивчення досвіду протидії домашньому насильству у Норвегії вперше запропоновано внести зміни до ст. 477 КПК України щодо виключення домашнього насильства із категорії кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. Мотивує свою точку зору на с. 204 дисертації так: «Необхідно внести зміни до ст. 477 КПК України, згідно з якими вчинення домашнього насильства не буде належати до категорії кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. Так, корисним є досвід Норвегії, де існує принцип обов'язкового судового провадження. Українському законодавцеві необхідно закріпити норму, згідно з якою за вчинення домашнього насильства кримінальне провадження відкривається незалежно від звернення постраждалої особи з відповідною заявою (або за відповідною заявою родичів, сусідів), а також неможливість припинення провадження на прохання постраждалої особи».

Інших аргументів, на жаль, не наведено.

Погодитися з пропозицією дисертантки не можу з огляду на таке.

Як стверджується у науковій літературі, провадження у справах приватного обвинувачення є одним із найбільш яскравих проявів свободи розсуду приватних осіб у кримінальному судочинстві. При цьому підставами (критеріями) віднесення певної групи суспільно небезпечних діянь до категорії справ приватного обвинувачення є: 1) їх відносно невисока суспільна небезпека; 2) специфіка безпосереднього об'єкта злочину (шкода заподіюється винятково інтересам приватної особи). Додатковими підставами є: небажання держави втручатися в інтимні питання приватного життя осіб, що може завдати їм суттєвої шкоди; необхідність врахування думки постраждалого для правильної кримінально-правової кваліфікації (більш детально – у статті: *Навроцької В.В. Матеріально-правові критерії виділення справ приватного обвинувачення за КПК України 2012 р. Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична. 2016. № 8. С. 255–263*).

Власне вказаним критеріям відповідає кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України та, на наш погляд, справедливо віднесено в Україні до кримінальних проваджень приватного обвинувачення.

Звісно, вказаний інститут кримінального процесуального права України має свої недоліки, як і публічне обвинувачення (кримінальне переслідування особи). Наприклад, відсутність у КПК України норм, які захищали б інтереси постраждалих, стан яких унеможлиблює (ускладнює) самостійну ініціацію кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Йдеться, зокрема, про ситуації, коли право ініціювати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення переходить до правопорушника (у випадку, коли правопорушником є єдиний родич, який і має таке право).

Проте не слід забувати і про позитивні аспекти інституту кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, як-то забезпечення економії державних ресурсів кримінального провадження, розширення дії принципу змагальності та диспозитивності у кримінальному провадженні, обмеження держави на користь особистості, підвищення активності учасників кримінального

провадження та пошуку оптимальних засобів врегулювання кримінально-правових конфліктів за допомогою примирної форми їх розв'язання тощо.

5. Забутий Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Текст дисертації У. М. Митник свідчить про те, що авторка не лише запропонувала теоретичні підвалини дослідження проблеми кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії домашньому насильству, а й запропонувала конкретні шляхи вдосконалення КК України. Це – явна перевага цього дослідження.

Проте, на наш погляд, з огляду на системність законодавства України, потрібно було «подбати» й про інші нормативно-правові акти, які як найтісніше пов'язані з проблемою, яка висвітлюється у цій науковій праці.

Так, підстава юридичної відповідальності за домашнє насильство передбачена не лише у КК України, а й, наприклад, у КУпАП, в якому передбачена відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування (ст. 173-2 КУпАП).

Наприклад, пропонуючи виокремлювати соціальне та сексуальне домашнє насильство, У. М. Митник вважає за доцільне внести відповідні зміни у ст. 126-1 КК України (с. 9, 73). Водночас авторкою ігнорується та обставина, що у диспозиції ч. 1 ст. 173-2 КУпАП вказані види насильства не виокремлюються.

З огляду на те, що склади правопорушень, передбачених у статтях 173-2 КУпАП та 126-1 КК України – суміжні, то й ознаки протиправного явища мають бути вписані однаково (за винятком тих ознак, які виконують роль відмежувальних).

6. Стосовно авторських редакцій змін до КК України.

Вказане зауваження пов'язане з попереднім.

Наприклад, у цілому позитивно оцінюючи пропозицію авторки про криміналізацію сталкінгу, все ж відзначимо такі певні проблемні місця:

– у який розділ чинного КК України (та й у проєкт цього Кодексу) слід включити вказану норму? Під яким порядковим номером? І, як похідне питання: які склади кримінальних правопорушень є суміжними зі сталкінгом, на думку дисертантки? Відповідь на останнє з поставлених запитань слугуватиме й правильному визначенню вказаного складу кримінального правопорушення, норми, що передбачає відповідальність за його вчинення, у системі кримінально-правових норм?

– чому авторка пропонує до вживання у КК України термін іншомовного походження «сталкінг»? Звісно, описуючи вказане кримінальне правопорушення, У. М. Митник роз'яснює, що сталкінг – це систематичне переслідування іншої особи. Проте, на нашу думку, у КК України на перше місце слід ставити український аналог терміна іншомовного походження, а сам термін іншомовного походження доцільно використовувати у дужках (як пояснення смислу, суті кримінального правопорушення). Більш вдало, на мою думку, підійшов до висвітлення цього питання інший аспірант, який захищає дисертацію в Інституті держави і права

ім. В. М. Корецького НАН України, Р. С. Кваша, який пропонує криміналізувати нав'язливе переслідування (сталкінг);

– ознаки складу сталкінгу, які запропонувала для закріплення у КК України У. М. Митник, є, водночас, досить казуїстичними, та невизначеними. Адже дисертантка окрім перерахування конкретних ознак вказаного правопорушення, передбачає й так звані відкриті переліки: «інші засоби зв'язку», «інший спосіб». Водночас, як видається, передбачати в одній нормі два чи більше відкритих переліків недоцільно, оскільки це зумовлює подвійну (потрійну) латентність кримінально-правового припису та є причиною його невизначеності. Знову ж таки, більш наближеним до «ідеальної» моделі норми про сталкінг виявився Р.С. Кваша, який пропонує такі ознаки сталкінгу: 1) переслідування – це форма фізичного та психологічного насильства; 2) основним безпосереднім об'єктом переслідування є безпека людини, а додатковим – порядок суспільних відносин, який забезпечує її приватність; 3) нав'язливе переслідування передбачає систематичне (три або більше рази) вчинення протиправних дій; 4) переслідування полягає у намаганні суб'єкта кримінального правопорушення встановити небажаний для іншої особи контакт з нею; 5) переслідування вчиняється у спосіб погрози насильством, знищенням або пошкодженням майна, шантажу, а також власне насильства; 6) потерпіла особа повинна сприймати погрозу, насильство чи шантаж як такі, що можуть бути реалізовані; 7) адресат погрози, шантажу, насильства – безпосередньо потерпілий або близькі йому особи; 8) наявність умислу та вчинення дій проти волі особи;

– надмірна диференціація кримінальної відповідальності за сталкінг, яку пропонує авторка. Така диференціація не обумовлена особливостями відповідного складу кримінального правопорушення.

Насамкінець. У дисертації пропонуються авторські редакції кримінально-правових норм. Проте у тексті роботи відсутнє обґрунтування розміру покарань, що пропонуються до закріплення.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Результати дослідження повною мірою відображено у наукових статтях і тезах доповідей авторки на наукових і науково-практичних конференціях, що в цілому свідчить про достатній рівень апробації. Основні теоретичні положення, висновки і практичні результати, отримані в процесі роботи над дисертацією, опубліковано в семи наукових статтях у виданнях, визнаних фаховими для юридичних наук, одна з яких – в іноземному виданні, тезах десяти доповідей на науково-практичних конференціях, розділах у чотирьох колективних монографіях.

Висновок про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України: дисертація Уляни Миколаївни на тему: «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, а саме визначення засад (кримінально-

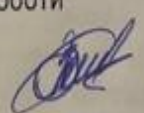
правових та кримінологічних) протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейському Союзу.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, а саме містить критичний аналіз попередніх дослідників проблеми кримінально-правової та кримінологічної протидії домашньому насильству, органічне поєднання різних методів пізнання, звернення до досягнень різних галузей права. Дисертація містить наукові положення, висновки, які вперше пропонуються в юридичній науці, сформульовано ряд важливих наукових пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему кримінально-правових та кримінологічних засад протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03.04.2019 № 283); Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167; вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом МОН України від 12.01.2017 № 40.

Автор дисертації, Митник Уляна Миколаївна, заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
начальник відділу єдності правових позицій
правового управління (III)
департаменту аналітичної та правової роботи
апарату Верховного Суду,
доктор юридичних наук, доцент
05.11.2021

З.А. Загиней-Заболотенко

Підпис З. А. Загиней-Заболотенко завідувача
Заступник керівника апарату
Верховного Суду –
керівник секретаріату
Касаційного кримінального суду
06.11.2021

Ю. Б. Хім'як